

збирком Василија Кандинског и краљевске резиденције. Пинакотеку, коју је раније видео, поново је обишао целу и свратио у познату пивницу Hofenbrauhaus, где је својевремено Хитлер држао говоре. У једној другој прилици, на повратку из наше заједничке "Арктичке експедиције", након обиласка нордијских земаља, ту смо на дрвеним клупама, из великих кригли, пили добро минхенско пиво,⁶⁸⁷ а служила је земљакиња, што нас је по језику препознала.

После скоро целовитог виђења и доживљаја Минхена, сутрадан, Милан је кренуо за Хајделберг. Пре но што ће у писму, доста подробно, изложити туристичко прегледавање овог града и околине, наш неуморни путник информише оца Сергија да је на научној конференцији један рад изложио усмено, а два презентирао у облику постера. При том оцењује да је на конференцији "било дивно и у научном и у туристичком погледу", и прецизира да је Хајделберг "обишао цео, врло детаљно". Начинио је екскурзију до дворца Швецинген, "летње резиденције Пфалцских курфирста". Организатори конференције повели су их на крстарење Некаром "који је присут замковима", бележи Милан. На повратку се мало задржао у Штутгарту и поново у Минхену.

На крају писма бележи како се полако привикава "на обичан свакодневни живот", и напомиње да је "ослабио четири киле од силног јурцања на путу". Израз "јурцање" на продохвљен начин сведочи о напорима, предузимљивости и неумору да се што више види и сазна на путовању.

За разлику од писама са путовања, када се јавља из Београда, завршне реченице су обично у знаку скоро идиличних породичних момената и информација које делимично осликавају природу односа и начин живљења.⁶⁸⁸

Фрагменти о путовањима по Европским просторима

Крајем осамдесетих година двадесетог века чешће смо се састајали са Миланом, понекад и једном недељно, разговарали о различитим животним, друштвеним, актуелно-политичким и другим темама. Занимљивије појединости из тих разговора записивао сам на лицу места и скоро увек под његовим будним оком, да се случајно не догоди нека омашка или пропуст...

После дужих путовања, која су обично била везана за неку научну конференцију, скуп или симпозијум, и истовремено мотивисана туристичким виђењем одређене земље, Милан Димитријевић ми је, приликом наших сусрета, детаљније опричавао поједине догодовштине, понекад врло

⁶⁸⁷ Приликом каснијег заједничког обиласка Минхена, поред виђења Градске куће, посебну пажњу смо посветили Пинакотеки, где је Милан већ добро познавао распоред сала са старим мајсторима. Дивили смо се Рубенсу; заносиле су нас Бројгелове чудесне и фантастичне сцене и сл.

⁶⁸⁸ Последње реченице гласе: „Љиља и Влада су одлично. Влада је порастао и цело време се играо са мном, а сада је, на жалост, отишао у Зрењанин, где ће остати недељу дана. Воле вас Влада, Љиља и Миша“.

сликовито и пластично, уз показивање разгледница, књига, проспеката, туристичких водича и сл. Пред собом је имао скицу плана путовања коју је припремао и разрађивао пре поласка на пут, а онда настојао да је до танчина реализује. Она му је служила као подсетник и основа за прецизирање датума, понекад чак и сатнице, и омогућавала да прегледно и систематски изложи своја путешествена опажања. То је најчешће била нека цепна бележница, у форми роковника, каткад сасвим мала, да сам се томе чудио. Када бих мало завирио могао сам уочити само назнаке, јер је проживљено углавном носио у свести, а бележницом се само узгредно испомагао, приподсећао.

На уобичајено питање: Како је било на путешествију, ту реч смо заједно чешће користили, одговарао је кратко:

- Колосално! Тиме је хтео да каже да је путовање било изузетно и да је побуђивало осећање величанствености и поноса.

Кренуо сам 31. августа 1989, почео је да прича одмерено, – и одмах пошто сам стигао у Венецију, продужио сам за Десенцано, на обали језера Гарда, где сам посетио два града: Сирмионе и Гардоне, које сам и раније, боравећи у Венецији, имао у плану да видим и обиђем. - У месту Сирмионе обишао је замак Скалигер (Росса Scaliger) из 15. века. То је у ствари град хотел. Као бивши ђак Класичне гимназије, у којој је доста слушао о песнику Катулу, био је посебно заинтересован да обиђе Катулову вилу.

- То је повећи комплекс, са пуно мозаика, а уз вилу је занимљив музеј.

Показује нам одабране разгледнице шароликих и експресивних појединости. Пун снажних утисака, нарочито импресиониран мозаицима, Милан се вратио у Десенцано, па преко места Сало стигао у Гардоне. Ту је посебну пажњу посветио обиласку и разгледању виле Габријела Д'Анунција (1863-1938), коју је овај назвао "Виторијале". Д'Анунцио, о коме је млади Црњански надахнуто писао, ту је све удесио по своме укусу.

- Лепо је видети када један самосвојан стваралачки дух располаже и великим материјалним могућностима да, према својим естетским назорима, уобличи тако складан и у нечему узвишен меморијални комплекс – гласно размишља Милан, напомињући да је Д'Анунцио све то изградио за живота.

Показује нам разгледницу са врло складним и допадљивим позориштем и додаје:

- Све је ту на оригиналан начин декорисано, по песниковом захтеву.

Потом настоји да нам дочара унутрашњи изглед. Пошто разгледнице, по његовом мишљењу, нису довољно убедљиве, он потеже књигу,⁶⁸⁹ која тек донекле може да употпуни дивоту уметничко-естетске представе.

- „Антиподморнички моторни чамац“⁶⁹⁰ је ту посебна прича, присети се Милан и поче да казује како је Д'Анунцио у време Првог светског рата сео у њега и у току ноћи, са лудом храброшћу, скоро ирационално, прешао море и упловио у луку Бакар у ноћи између 10. и 11. фебруара 1918.

⁶⁸⁹ Attilio Hazza: D'Annunzio et le Vittoriale, Editions du Vittoriale, Fondation du Vittoriale des Italiens, Brescia 1987.

⁶⁹⁰ Motoscafo Antisommergibile.

- Док га је непријатељски стражар забезекнуто гледао, бацио му је у море три флаше шампањца са италијанским заставицама, у чему има пуно симболике и патриотске пожртвованости, напомиње. Мало потом, додаје са смешком – Д'Анунцио је касније писао да су чак и птице око њега певале Аустријанцима на италијанском.

- И вратио се, преко мора, назад...

Милан се поново враћа на маузолеј песника Д'Анунција, који доминира над језером, и показује како ни у смрти није сам, већ је окружен саборцима, који су околно сахрањени.

Из Десенцана Милан 1. септембра 1989. године путује за Милано где проводи ноћ, па наредног дана ујутру обилази Боромејска острва. Преко Стрезе стиже до Изола Беле, Изола Мадре и Изола деи Пескатори.

- То су острва чувена по прекрасним вртovima који одишу јаким и опојним мирисима...

Поћута мало као да тражи нешто чиме би дочарао свој лирски доживљај:

- Да, да, због тих прејаким мириса тамо се чак каже: *Мирише као Боромејско острво.*

У Изола Мадре Димитријевић је купио план како би, уз његову помоћ, могао све ваљано да обиђе, информишући се о појединостима које му нису биле знане.

- Изола Мадре је диван ботанички врт, са музејем и чувеним Позориштем лутака, каже кратко и додаје да је потом прешао на Изола деи Пескатори. Ту је лагано обишао град-хотел са многобројним кафићима за уживање и видиком који зазива и мами.

- Просто не можеш да одеш а да не седнеш испред неког кафића ради освежења.

То је, уосталом, у складу са његовом филозофијом и поетиком путовања, у шта сам се лично уверио током заједничких лирско-туристичких лутања по Европи. Тако смо, на пример, путујући кроз нордијске земље, увек настојали да једемо њихову храну и пробамо националне специјалитете.

На Изола Бела је обишао дворца Боромеа, чувен по богатству и раскоши, а онда са уживањем прошетао парком, који је на посебан начин пејзажно уобличен.

По подне је ухватио, како сам каже, еуро сити за Лозану, у коју је стигао за само три сата. Ту је сачекао воз за Париз и у цик зоре, 3. септембра стигао у овај још уснули град.

- Одмах сам на станици купио новине, прелистао их и пуно се изненадио што ништа не пишу о самиту несврстаних у Југославији.

На Монпарнасу је потражио хотел у коме је иначе боравио више пута. И одмах, пошто се сместио, кренуо је у обилазак Париза према већ раније припремљеном плану, са намером да види оно што му је преостало; сваки боравак у овоме граду је користио да види и посети неки реон, и то систематски, не занемарујући скоро ни једну важнију улицу или познатији објекат. Зато се слободно може рећи, да је Париз боље упознао, целовитије и обухватије га обишао, од многих рођених Парижана, или оних који ту живе.

А то уосталом важи и за друге европске метрополе, туристичке центре и читаве регионе у којима је чешће боравио.

Овога пута, најпре је отишао до музеја чувеног вајара Пола Ландовског, у предграђу Булоњ–Бијанкур; а затим посетио вртове Алберта Кана. Одатле је продужио у Сен Клу да види познати парк и замак. Тај огромни и велелепни парк обишао је пешице и изашао у градић Севр, прешао реку Сену и онда се метроом одвезао до центра Париза. У касније вечерње сате свратио је у један оближњи алжирски ресторан да би вечерао њихово национално јело “кус-кус”.

Бележимо све ове детаље да би смо конкретно показали како изгледа његов дан посвећен обиласку једног рејона (кварта) Париза са предграђем; како бира најзначајније изложбене просторе, не само да то види, походи, већ и да стопама, у ходу, све проосети.

Питамо Милана да ли на путовањима, у слободном времену, стигне и понешто студијски да уради.

- Само у возу, када путовања дуже трају и уколико сам туда већ раније пролазио, мало поћута па додаде. – И касно увече! Али кад радим, урадим доста, иако су то посебне околности. А изгледа ми и да доживљај тих сваковрсних лепота на путовањима – подстиче стваралачке енергије.

Наредног дана, 5. септембра 1989, радио је читав дан у Медону са Сахал Брешо. Дискутовали су о различитим научно-теоријским и другим питањима. То је био део припрема за сутрашње предавање.

На Трећој радионици за атомске податке, одржао је предавање по позиву, са темом “Семикласично израчунавање параметара Штарковог ширења”. Организатор скупа је била Опсерваторија у Медону.

- Предавање је лепо примљено и имало је доста одјека... После мене је говорио Мајкл Ситон, који је коментарисао и моје “слово”. Циљ прилога је био да изнесем синтезу заједничког рада са Сахал Брешо и да назначим даље перспективе наших истраживања, ту застаде и мало се замисли, пребирајући нешто по памети. – Трудио сам се да у свом приказу, поименице, поменем напоре свих истраживача у тој области, а нарочито достигнућа и резултате присутних.

Записујем ове речи и мислим како оне изражавају неку врсту филозофије његових међуљудских односа, не само на научним скуповима и конференцијама, већ и у другим приликама. Димитријевић је пун уважавања за резултате и домаћаје других, увек спреман да то истакне, понекад, можда, мало и да прецени, али скоро никада да занемари и превиди.

По завршетку скупа у Медону, Милан је прешао у оближњи Орлеан, где је такође учествовао у раду Међународне конференције “Судари и зрачења”. Она је трајала од 6-8. септембра 1989. и на њој је имао два постера.

Шире се интересујем за тај вид конференцијског саопштавања.

- То је нешто сасвим једноставно, објашњава. – Добије се пано на коме може графички прегледно да се прикажу резултати до којих се дошло током истраживања. У програму се значи када се стаје поред постера и онда се излаже, коментарише, показује заинтересованима, у оквиру договореног времена.

Питама га и тражим да оцени ниво и домаћаје те међународне конференције.

- Конференција је била занимљива, јер се инсистирало на практичној примени резултата истраживања. Нарочито су била вредна поједина предавања, која су се односила на медицину. Остало ми је у живом сећању излагање једног лекара о примени ласерског зрачења у поступку лечења болести срца, инфаркта... Био је интересантан и “фабрикант озона”, каже са уздржаним смешком, због тога што је укључујући се у дискусију о озонским рупама изјавио да би он могао да произведе довољно озона да их све затвори и „окрпи“, само научници треба да се договоре како да га подигну горе.

Дводневни боравак у Орлеану била је прилика да обиђе парк “Флорал”, ужива у пејзажима и мирису и да као песник и научник, мисли на стихове, препуштајући се лепоти доживљаја.

- Видео сам много пејзажних паркова по свету, каже, - али је “Флорал” заиста величанствен – показује ми разгледнице у боји које дочаравају нешто од свега што описује.

- Али да знаш, у природи, у оригиналу, то је још много чаровитије... Кроз средину парка протиче једна речица и она представља као живу, продужену осовину, где се увек понешто догађа... Велика лепота, уверио си се сам на нашим заједничким путовањима, често је неизрецива, само те обузме, испуни, за шта је доста тешко наћи праве речи, размишља гласно, и гледа час у разгледнице, час опет у мене, да провери какав утисак све то оставља.

- Волео бих да једном одеш тамо и да у тој дивоти, надахнут оним што ти не могу дочарати – напишеш песму.

Негде око поднева, 8. септембра 1989, по завршетку Конференције, враћа се у Париз.

- Тога дана сам једноставно изашао да онако лутам булеварима, посматрам људе, пролазнике, утапам се у то људско мноштво, у масу. За мене је вид опуштања, прецизира Димитријевић, - када сједињен са тим мноштвом у покрету, осећам да полако постајем и део простора на Монпарнасу, на пример.

- Тако упознајем људе, наставља овај подужи монолог. Називају ти “добро вече” у пролазу... Ступаш у контакт, онако успут, узгред, необавезно – прелази Милан на монолошко исказивање, у трећем лицу, како би изразио надошла осећања што их побуђују та многобројна виђења у мимопролазу, неочекивани сусрети, нека шаролика одећа, женска хаљина живих боја...

- Јесте, уживаш у богатом колориту који ти испуњава очи и душу. Уживљаваш се у општу атмосферу, препушташ неким чудним токовима, скиташ и скиташ, загледајући повремено неко занимљиво лице...

Док тече овај монолог великог путника, немирника и неспокојника, присећам се казивања његовог оца Сергија, са далеких путовања по Индији... “Има путника, туриста, који се не држе плана и програма обилазака културно-историјских споменика у Бомбају, или у Њу Делхију, на пример, ккако је то предвиђено аранжманом, него изађу на улицу, шетају, посматрају

људска лица, загледају свет, настоје на неки начин да доживе атмосферу, таласаво мноштво народа, тај источњачки амбијент.”

- Пошто доста често, понекад дуже, боравиш у Паризу, како се тамо радно-студијски организујеш? питам Милана. – И како ти протиче један дан у том граду?

- Релативно касно лежем и не волим рано устајање, говори жустро, скоро ужурбано. – Најпре, радим мало у соби... нешто презалогјим. Око девет сати кренем из хотела, свратим до лабораторије Лесажа, одем до библиотеке, погледам часописе и видим шта ново има у струци. Настојим да то пропратим, а у Паризу ми је најједноставније, јер је све на дохват руке...

- Следећа етапа ми је одлазак до рачунара на коме радим неко време. После једанаест сати одем код Паскала Сотировског, проћаскам са њим, коментаришемо најновије догађаје... Свратим до свог бироа. Око дванаест сати пођем на ручак који траје до четрнаест, а то је пауза и за све друго. Негде до седамнаест и тридесет или осамнаест радим у канцеларији или на рачунару. Када одрадим планирано, крећем у Париз, у живот, шали се помало у жаргону. – Тамо се шеткарам, смуцам, разгледам и загледам леп, углађен, дотеран “свет”. И најчешће хватам ноћни воз за Медон. Ето, тако отприлике изгледа један мој животно-радни дан.

У касније вечерње сате одлазим на пример у вијетнамски ресторан, некада опет у мексички, тибетски и друге, са намером да пробам понешто из тих егзотичних кухиња.

То ме је подсетило на заједничка уживања у специјалитетима шведске и норвешке националне кухиње на једном ранијем подужем путовању.

- Топли оброк утиче на моје животно расположење и некако крепи унутрашње снаге и енергије, додаје након једне краће паузе.

Са тежњом да све то некако убедљиво посведочи, показује ми сачуван проспект из неке реномиране јапанске посластичарнице. Онда покушава рукама да ми дочара начин сервирања, уз описивање естетског изгледа фигура извајаних од слаткиша.

- У Паризу смо довршили чланак и послали га у штампу. При том смо коментарисали примедбе рецензената и њихова критичка указивања... Саопштење из Орлеана смо припремили као целовитији текст за објављивање.

Париз, са својим многобројним библиотекама, за Милана је посебно важан и као место за остваривање увида у најновију стручну литературу, за проналажење и копирање студијског материјала, па чак и за праћење појединих политички занимљивих збивања у Југославији и то без цензурисања...

- Тамо сам, за три недеље боравка, прегледао врло обимну и разнолику периодику и ископирао хиљаде страница... Узгред, напомиње да у Медону чак прима и део поште.

- У таквом центру имам и изванредне погодности за техничку обраду рукописа, коју обављам са лакоћом... Не губим драгоцено време око рутинских послова, те могу продуктивније да радим и са више удубљивања.

Део тајне за толики број студијских радова налази се и у овим красним условима.

Поново се враћамо туристичким путовањима, излетима и Милановом уживању у свему томе.

- Из Париза сам у петак, 15. септембра 1989, кренуо и вратио се у понедељак, прецизира Милан на себи својствен начин. – Најпре сам боравио у Сен Малоу...

Ту нам описује моменат пристизања, прве утиске и атмосферу.

- Стигао сам у рану зору, у пет сати ујутру; све околно је било мирно и поспано. Али у једној крчми, која је на мене оставила леп утисак, било је веома живо. Ту су се срели путници намерници, придошли из Париза и измешали са ноћобдијама и скитницама... Свратио сам на јутарњу кафу и кроасан. И допала ми се та крчмица...

А онда укратко назначаваше своје виђење Сен Малоа.

- Из топле, мало загушљиве крчме, где сам се окрепио, кренуо сам полако, пешке према луци. Дошао сам до зида Сен Малоа и попео се, са мало бојазни, да њима прошетам... Осматрао сам одозго тај некако чудно обасјани градић, што је са друге стране био притиснут великом плимом која је стално надоласила. Јер то је Атлански океан, са пуно сваковрсног жаморења, и доста тога се може намирисати у ваздуху...

Док у домаћој атмосфери, поред кафе, лагано испија и чај, Милан даље приповеда о свом путовању.

— Када сам пристигао у луку узео сам брод за Џерси, а онда сам прешао у брод за Гернси, начини малу паузу, као да преседа из једног пловила у друго, па закључи са мало поноса у гласу: — Тако сам у два дана, посетио две државе! – Понешто од лепоте путовања доживљава се не само у маштаријама, пре но што се крене на пут, и после њега, већ и у сликовитом путовашком приповедању, показивању разгледница, сувенира и проспеката. Данас то замењују електронска показивања дигиталних фотографија и туристичког материјала.

— Сен Петер-Порт је главни град Гернсија... Пошто сам имао само пет сати времена, најпре сам обишао енглеско утврђење, а потом и град... Нарочито ми се допала кућа Виктора Игоа, која је под француском заставом, јер ту Париз управља својим особљем, напомиње Милан. Затим говори о Игоовом изгнанству у то место, о његовом сиромашком животу, у великој оскудици.

— Касније, када је дошао до већих сума новца од продаје својих књига, Иго је купио ту кућу и прионуо да је сам уређује... При том су се откриле и показале многе песникове даровитости. Све столарске, уметничко-резбарске, дрводељске и друге радове, у естетској опреми ентеријера, обављао је сам лично...

Милан показује разгледнице на којима су детаљи унутрашњости куће: сто и столице, на пример, које је дрводељисао Иго. Потом салон, који је највећим делом урадио, набавио и уредио сам писац.

— Иго је својеручно израдио посебан систем огледала који му је омогућавао да прати ко све долази код њега... Бојао се полиције Наполеона

III, или “Малог” Наполеона, како су га звали. Због тога је изградио и тајно склониште, чак и ходник за бекство.

Кратко пребира по разглицима донетих са путовања и проналази једну на којој се види лепа тераса из Игоовог времена.

— Ова тераса је имала двоструку функцију, објашњава нам Димитријевић. — По лепом времену, са ње је могао да види Француску; а гледала је и на кућу његове љубавнице, и био је у прилици да се са прозора или терасе „догласава“ марамицом и да јој шаље свакојаке “сигнале”, каже у мало шалвиом тону. И ту помиње детаљ како се понекад догађало да песника на путовањима прате и супруга и љубавница. Понешто од тих и сличних авантура остало је записано у његовој шифрованој књизи.

За Миланов начин туристичких обилазака, карактеристично је да када дође у неку државу понајпре купи новине из којих се може понешто видети о животу, проблемима, о расположењу, ставовима и мишљењу народа. То му припомаже да боље упозна људе, да успостави одговарајуће комуникације, да се информише о ономе што га занима. Потом чита и како пишу о нашој земљи и сл.

— Новине Гернсија су ме на посебан начин одушевиле. Главна вест, на првој страни, била им је како је њихов суграђанин Џорџ, нашао нову симпатију и љубав на Филипинима... Међународна збивања их скоро не занимају; самит несврстаних, који је био доста важан догађај, готово и да не помињу...

По подне тог истог дана Милан је кренуо за Џерси. Одмах пошто се сместио у тамошњем хотелу, кренуо је у “скитњу” да га боље упозна и лично провери и осведочи се у оно што је током припрема за пут сазнао и прикупио.

— Та два острва Гернси и Џерси спој су свега доброг од начина живота у Француској и Енглеској, коментарише Милан. — Енглези не подносе заједничко становање, свако тежи да има посебну кућу, зато нема вишеспратница... У понашању и исхрани провејава и француски и енглески дух. Нико, на пример, није зачуђен када се сервира хлеб, што у Енглеској није чест обичај...

За тренутак Милан се враћа на једно запажање са острва Гернси и на утиске из катедрале Сент Петер Порт, где је присуствовао црквеној служби.

— Свештеник је био у фармерицама, што је за мене било мало необично... Млади су, слично одевени, седели са гитарама и пратили обред... После им се придружио и свештеник и сви су складно певали духовне песме. Изненадило ме је и то што је катедрала била пуна младих људи које је свештеник умео да заинтересује на оригиналан начин.

Након ове мале дигресије Милан се враћа опису енглеско-француског градића Сен Хелијер, који је истовремено и привлачно летовалиште.

— Тамо се понајвише шета по плажи, сунча се, удише свеж ваздух и аеросол, док је купање нешто споредно. Већи део времена резервисан је за забаву по парковима, а вече је предвиђено за изласке у ресторане, кафанице, бистрое... У једној малој кафаници пробао сам специјалитет “џерси плајс” – риба лист.

Милан отпије мало кафе, а потом сок, што је иначе његов начин уживања, па наставља да описује изглед луке Сен Хелијер, којом доминира тврђава Елизабете, потом необичне ефекте плиме, па огромне таласе високе дванаест метара.

— Ево, на разгледницама се лепо открива унутрашњост тврђаве, трг, ова мала капелица... Видиш како су плаже простране и лепо уређене.

Том приликом Димитријевић је летимично, само у пролазу, видео Сен Оден, а детаљније обишао градић Тореј, понајвише због природних лепота и прекрасног изгледа замка који се изванредно уклапа у живописни амбијент.

— Свуда где су могли, направили су складан врт, засадили растиње, дрвеће... Куће су окречене, дотеране, са пуно цвећа...

Исте вечери, Милан је кренуо у Сен Мало и видео да брод због велике плиме није могао да уђе у луку преко устава. Зато је дошло до великог кашњења, па је одатле директно отишао на воз и вратио се у Париз.

Одлаже разгледнице, удубљује се у роковник и каже:

- У уторак, 19. септембра, отишао сам, по традицији, на вечеру код Никол Фотрије. Она увек приреди неку пикантерију, коју дотле нисам пробао; овога пута то је било месо, спремљено на оригиналан начин, са поморанџама...

Наредног дана, 20. септембра увече, Милан је сео у воз за Бијариц како би се нашао пред вратима Шпаније.

Овом приликом обрадили смо само једну краћу етапу Димитријевићевог путовања, с намером да покажемо како репортерски-путописно запажа и осликава, потом које и какве појединости издваја за опривавање. Овде смо узгред назначили и неке елементе његове самосвојне поетике путовања.

Претходно смо целовитије изложили младалачке туристичке обиласке Лесковца и околине, када се путешествено зачињало све што ће Милан у каснијим етапама довести скоро до савршенства; а захватићемо и приказати нека друга важнија путовања која имамо забележена у свескама.

Разговарамо о биографским деловима ове књиге, која је у процесу настајања, о приступу и концепцији како животописа тако и библиографских одељака, као и о евентуалним роковима за реализацију читавог захвата. Слажемо се да биографски део, за прво издање, може бити и фрагментаран, отворен за касније допуне и дограђивања; али да у овом моменту треба да понуди један општији поглед без детаљнијег залажења у научне аспекте и развојне етапе.

Милан покреће разговор око динамике штампања књиге животописа са прилозима за биографију, у вези са предстојећим путешественим обавезама у првој половини 2004. године. А онда вади роковник, окреће странице, негде при крају и детаљно говори о плановима за наредна студијска и туристичка путовања, испланирана за наредних осам година.

- Видиш, овај завршни део роковника намењен је белешкама за предстојећа путовања. Ту сам означио оне етапе, знаменита места, градове, културно-историјске споменике и објекте, на пример усамљене манастире ван градова, дворце, важније локалитете и туристичке знаменитости, које још

желим да посетим до одласка у пензију 2012. године... Ево, погледај, све је ту јасно означено, фиксирано и чека моменат реализације...

Иако сам, у више махова, био сведок темељног и аналитички продубљеног планирања путовања, организованих и систематских припрема, ипак сам био поприлично изненађен овим пројектовањем на тако дуг рок, до 2012. године; а нарочито веома прецизним и детаљним назнакама шта све треба посетити и обићи на предстојећим путовањима.

- Овом приликом издвојићу ти један пример земље која је анализирана у целини. То је Мароко, пошто га још нисам посетио и зато су у мом дугорочном плану означена сва места која намеравам да походим. У осталим, овде поменутих земљама, већ сам боравио, понегде и више пута, те је списак места и објеката делимичан, са указивањима шта још треба тамо видети... Ево, за Мароко, код мене су на списку: Танџер, Рабат, Сале, Казабланка, Маракеш и Фес, каже подижући главу мало навише како би осмотрио моје реакције.

Поменуте културне, туристичке и урбане центре намерава да обиђе, када му се за то укаже одговарајућа прилика, у наредним годинама. И то у првом реду преко Шпаније или Португалије, где има повољне прилике и комуникације са студентом-сарадником, коме је био члан комисије за одбрану докторске дисертације, у Паризу.

- То је, ако хоћеш, можеш и да забележиш, проф. др. Жозе Серао. Он ће ми скренути пажњу када се у датом тренутку стекну услови за неки научни скуп или конференцију, а ја ћу те погодности искористити да начиним обухватнији обилазак Марока.

Поново са пажњом загледа своју бележницу-роковник, уноси се у исписане редове, подиже наочаре према челу и каже:

- Пример Туниса, опет, може да ти покаже, како је, приликом првог обиласка тамо био туристички захваћен најважнији део ове егзотичне земље. Тада сам скинуо “крем”, каже у шали, мислећи на оно најлепше што је видео. – Сада, с обзиром да ми се указује нова могућност за посету Тунису, захваљујући сарадњи са Небилом Бен Несибом, са Универзитета у Бизерти, разрадио сам плански, условно речено, “другу поставу” онога што треба обићи. И наводи: Бизерту, Утику, Сус, Буларегију, Загуан, Тубурбус Мајо, Монастир и Хамамет... Ту су, ако ниси знао, велелепни остаци римских градова, али и модерних летовалишта, као Хамамет... Додуше, то није нешто прворазредно, али када се пружи прилика, захвално је проћи туда.

Питамо, када је све то исписано у завршном делу роковника?

- Ових дана, приводећи крају претходни роковник, прво сам преписао оно што ми остаје као планска обавеза и намера за наредни период, како бих то стално имао у виду.

- Да ли ћеш оно што не оствариш и наредне године уписати у нови “ћитап”?

- Наравно, то је мени нека врста подсетника, узвраћа жустро. - Али сам тако благовремено начинио и план путовања и одласака на научне конференције у 2004. години. Нека путовања су чак детаљније разрађена...

Показује ми роковник са тачно избележеним и означеним појединоствима.

- Зашто је ово исписано оловком? - распитујем се, погледајући љубопитљиво те странице.

- Зашто оловком, питаш ме, зато да би се ту понешто могло, евентуално, мењати, усавршавати, брисати и дописивати, зависно од околности.⁶⁹¹

Занимљиво је да су у роковнику означени и посебно важни астрономски догађаји, као што је прелазак лика Венере преко лика Сунца, такозвани “транзит Венере”, 8. јуна 2004. године. Милан је то лично пратио са обале Волге, у Јарослављу, са добрим пријатељима Миодрагом Дачићем и Предрагом Јовановићем. У врх странице забележено је и потпуно помрачење Сунца 29. марта 2006. године, једино које му је временски блиско и може га посматрати пре одласка у пензију. За ту прилику планирао је боравак у Турској, у Анталији, где ће се помрачење Сунца лепо видети.

Овај неуморни путник поново научно-туристички планира да са својим ученицима и пријатељима, у некој врсти студијског пројекта, пође комбијем у Турску ка Анталији и да успут обиђу: Анталију, Тремесос, Перге, Аспендос, Сиде, Ефес, Пергамон, Измир, Бурсу... То је такође успешно остварио, на лично задовољство, са Надеждом Пејовић, Жарком Мијајловићем и Слободаном Нинковићем. Потпуно помрачење Сунца посматрали су из познатог античког града Сиде, код Анталије, а туристички програм обилазака био је још богатији и разноврснији него онај планирани, што се може видети из целовитог *Пописа путовања*, у овој књизи, који открива не само чежњивост за упознавањем и доживљајем одређених места, већ за богатим и разноликим осећајима што их у велепутницима она буде.

Из овога се види како постепено сазревају и разрађују се креативне мисли, идеје и представе о предстојећим и будућим научно-туристичким путовањима која су у перспективи. То је стално отворен процес непрестаног усавршавања, на основу темељног увида у одговарајућу путописну и другу литературу, укључујући и одговарајуће репортаже са путовања и исечке из ревијалне штампе, што све подстиче концепцијска дограђивања, даља побољшања и обogaћивања путешествених визија. У том разуђеном току и процесу веома често су присутне и неке нове, понекад неслућене прилике за које се, с временом, и у ходу, отварају одговарајуће основе, захваљујући расположивој литератури, бедекерима, енциклопедијским и другим изворима, а у новије време и интернет. У тим припремним фазама, разраде планова путовања, суделује и лично задовољство велепутника, његово свестрано познавање историјских, геополитичких и сличних извора и материјала, па са уживањем осмишљава различите етапе, са истраживачком страшћу за дотле невиђеним.

⁶⁹¹ Исто, 15. децембар 2003.